

“Preseljenje” i “etničko čišćenje” Izrael i rat na Balkanu

IGOR PRIMORAC*

Sažetak

Od početka raspada Jugoslavije, sve su izraelske vlade zauzele dosljedno prosrpski stav. Izraelsko javno mnijenje nije na srpske zločine reagiralo onako kako je to učinila javnost u mnogim drugim zemljama. Autor nastoji pokazati kako se ova neobična reakcija, po kojoj se Izrael razlikuje od najvećeg dijela zapadnog svijeta, kao i od židovske dijasporne, može barem djelomično objasniti poviješću države Izrael. Ta je država uspostavljena po cijenu pretvaranja većeg dijela autohtonog palestinskog pučanstva u prognanike ili izbjeglice. Opstanak Izraela u njegovom današnjem obliku, kao etničke, *židovske* države, uvjetovan je sprječavanjem povratka izgnanih Palestinaca. Kolektivna represija i nijekanje ovih činjenica dio je objašnjenja nesprenosti ili nesposobnosti izraelskog društva i izraelskih političkih struktura da osude rat Srbije za teritorijalno proširenje i u tome ratu provedeno “etničko čišćenje”.

Od početka raspada Jugoslavije, sve su izraelske vlade zauzele dosljedno prosrpski stav.

Od izbijanja neprijateljstava u bivšoj Jugoslaviji, do ljeta 1995. godine, svjetska je zajednica učinila vrlo malo da bi zaustavila krvoproliće i osigurala mirno rješenje sukoba. No ublažila je patnje civilnog stanovništva slanjem znatne humanitarne pomoći. Također je nedvosmisleno poručila što misli o tom sukobu: osudila je srpsku agresiju na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, ratne zločine i zločine protiv čovječnosti (uključujući genocid) koje su Srbi počinili tijekom tog sukoba, utemeljila međunarodni sud na kojem će se suditi počiniteljima tih zločina, a Srbiji je uvela gospodarske, političke i kulturne sankcije, i kao izraz osude srpskih zločina, i kao sredstvo pritiska na Srbiju da prekine napade. I Židovi iz cijelog svijeta izjasnili su se na čijoj su strani: na istoj s ostatkom svijeta.

No to ne uključuje i državu Izrael. Od samog početka, izraelsko se stajalište glede balkanskog sukoba posve razlikovalo od onoga većine svjetskih zemalja, uključujući i židovsku dijasporu: ono je bilo nedvojbeno i dosljedno *pro-srpsko*.

* *Igor Primorac*, izvanredni profesor filozofije, Hebrejsko sveučilište, Jeruzalem, Izrael.

I ovom radu ukratko opisujem najvažnije aspekte izraelske reakcije na rat na Balkanu te predlažem djelomično objašnjenje.

Držanje Izraela

Mediji

Za vrijeme sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj, izraelski su mediji stali na srpsku stranu. To se jasno vidjelo ne samo u njihovim pokušajima da objasne i protumače što se događalo nego i u načinu na koji se o tamošnjim događajima izvještavalo. No u ljeto 1992., kad se u svijetu pročulo o logorima koje su Srbi otvorili u Bosni i Hercegovini, izraelske su novine objavile neke od tih jezivih priča, a državna je televizija emitirala snimke iz logora koje su se prikazivale u cijelom svijetu. To je označilo početak promjene u načinu na koji se izvještavalo o događajima na Balkanu. Polako ali sigurno izvješća su postajala podrobnija i profesionalnija i izraelska je javnost doznavala sve više o činjenicama vezanim uz rat Srba protiv nesrpskih civila, o logorima, 'etničkom čišćenju', i svemu ostalom.

S druge strane, glede komentara balkanskih događaja, njihova tumačenja javnosti koja ne zna gotovo ništa o balkanskoj geografiji ili povijesti, i ocrtavanja njihovih širih implikacija, oni su do danas zadržali prosrpsku orijentaciju. Neformalni, ali vrlo dobro organiziran i agresivan srpski lobi u Izraelu aktivan je od samih početaka raspada bivše Jugoslavije. On uključuje nekoliko medijskih ličnosti, te Udrugu doseljenika iz Jugoslavije i 'Jugoslovensko' veleposlanstvo (Srbija i Crna Gora) u Izraelu. Ovaj je lobi praktički uživao monopol u analizi, objašnjenju i tumačenju događaja u bivšoj Jugoslaviji. Urednici svih većih novina, radio i televizijskih vijesti, te političkih programa stavili su aktivistima tog lobija na raspolaganje svoje medije, a malokad omogućili da se čuju i suprotna mišljenja.

Srpski lobi ne slijedi linije podjele izraelske politike: među njegovim članovima može se naći izrazite ljevičare, primjerice Raula Tajtelbauma, novinara iz dnevnog lista *Yediot Ahronot*, kao i ljude s polufašističkim pogledima, na primjer Yosefa Lapida, kolumnistu iz dnevnih novina *Ma'riv*, jednu od najpopularnijih i najutjecajnijih medijskih ličnosti u Izraelu. Izraelski promicatelji onoga što Srbi nazivaju 'srpskom istinom' preuzeli su sve najvažnije postavke i rabe sve standardne metode beogradske promidžbe. Zapadnjački mediji prozvali su Slobodana Miloševića 'beogradskim kaspinom' i 'beogradskim Hitlerom', no njegovi izraelski pristaše prikazuju ga izraelskoj javnosti kao jugoslavenskog Abrahama Lincolna.¹ Uporno tvrde da zlodjela o kojima se govori zapravo nikad nisu počinjena.² Lapidovim riječima, sve je to bio 'rat kamera'³. Kako je podrobnije objasnio kolumnist *Yediot Ahronot-a* Uri Elitzur, 'jezive priče o etničkom čišćenju, genocidu i silovanjima desetaka tisuća žena uglavnom su bosanska ratna promidžba, koju je slobodni tisak razglasio na sva zvana', djelomice jer

¹ Npr., Teddy Preuss u dnevniku *Davar*, 14. svibnja 1992.

² Npr., Yosef Lapid u *Ma'riv*, 9. kolovoza 1992.

³ *Ma'riv*, 29. lipnja 1992.

je to sad u modi, a djelomice zbog utjecaja 'kršćanskog morala koji tvrdi da je u pravu onaj tko je slabiji'⁴. Ili pak, uvjeravaju izraelsku javnost da su zlodjela koja su mediji prišili Srbima zapravo počinile srpske žrtve. Nakon svakoga većeg pokolja, vođa bosanskih Srba Radovan Karadžić izjavio bi da su zapravo bosanski Muslimani i Hrvati ubijali svoje ljude kako bi ocrnili obraz hrabrih srpskih boraca. Njegovi izraelski pristauše, primjerice Pazit Ravina iz dnevnog lista *Davar*, ili Yohanan Ramati, čiji se prilozima često objavljuju u dnevniku *The Jerusalem Post*, koji se tiska na engleskom, spremno bi prenijeli to objašnjenje izraelskim čitateljima, i potkrijepili ga tvrdnjama neimenovanih izraelskih vojnih stručnjaka.⁵

Mnogim komentatorima rata u bivšoj Jugoslaviji upala je u oči srpska sklonost 'opravdavanju' genocida i 'etničkog čišćenja' koje oni vrše tako što ih prikazuju kao osvetu za ono što je njihov narod pretrpio od strane ustaša prije pola stoljeća, ili od strane Turaka prije pet stoljeća. Oni koji u Izraelu promiču 'srpsku istinu' usvojili su isti povijesni pristup, dali mu izrazit židovski 'štih' i vrlo ga vješto iskoristili. Uporno nam ponavljaju da sadašnji rat valja gledati kao nastavak Drugog svjetskog rata. U tom ratu, kažu oni, Srbi su se borili protiv nacista i pomagali i štitili Židove, dok su se Hrvati i Muslimani borili na strani nacista i pomagali im u progonu i istrebljenju Židova. *Stoga* mi Židovi moramo danas stati na stranu Srba; to je pitanje 'povijesnog duga' koji se sad mora vratiti. Kao što se tako upečatljivo izrazio Yosef Lapid, moramo Srbima pružiti naše suosjećanje i podršku, 'što god oni učinili'⁶.

Naravno, ovo je gruba revizija povijesti Drugog svjetskog rata. Ona ne spominje srpske suradnike s fašistima, kao ni hrvatske ili bošnjačke partizane koji su se borili protiv fašista ili njihovih srpskih, hrvatskih i drugih saveznika. Ali to nije ono najvažnije. Najvažnija je postavka o kolektivnoj biološkoj odgovornosti na kojoj se taj argument temelji. Ona je sama po sebi vrlo znakovita. Zanimljivo da su ovaj pred-moderan odnos prema ljudskom rodu i ljudskoj odgovornosti, koji su u ovom stoljeću zastupali jedino nacisti (a poslije njih zagovornici 'velike' i 'etnički homogene' Srbije) usvojili baš Židovi, i to k tome u židovskoj državi! Još je zanimljivije da tu postavku ne promiču samo aktivisti srpskog lobija u Izraelu, nego i izraelski Židovi, vjernici i svjetovnjaci, različitih zanimanja, obrazovanosti i podrijetla, uključujući i članove izraelske intelektualne elite, pa i neki od onih koji su preživjeli holokaust.

Izraelske vlade, 1991.-1998.

I konzervativne (Likud) i laburističke vlade koje su bile na vlasti u Izraelu nakon početka balkanskog sukoba zauzele su prosrpska stajališta. Do sredine srpnja 1995. (tj. nakon više od četiri godine genocida, 'etničkog čišćenja' i ostalog) dosljedno su se odbijale pridružiti globalnoj osudi Srba i njihovih ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti. Na ovaj, kao i na druge, izravnije načine, one su davale političku i moralnu

⁴ *Yediot Ahronot*, 23. veljače 1994.

⁵ Npr. Pazit Ravina u *Davaru*, 18. veljače 1994.; Yohanan Ramati u *The Jerusalem Post*, 17. travnja 1995.

⁶ Citat u *Yated Hashavua*, 14. kolovoza 1992.

podršku Srbima. A u nekoj su mjeri (teško je odrediti točno koliko) i odgovorne da su Srbi, čini se, nabavili znatne količine oružja u Izraelu.

Neke izraelske građane i dva člana Knesseta (izraelskog parlamenta) zabrinula je činjenica da izraelska vlada, za razliku od vlada zapadnih i drugih zemalja svijeta (kao i najvažnijih židovskih organizacija u inozemstvu), uporno odbija službeno osuditi srpske zločine. No njihova pitanja i apeli bili su uzaludni. Jednom osobito važnom prigodom, kad su ljeti 1992. izraelski Arapi i Židovi našli zajednički jezik (što se ne događa baš često) i demonstrirali zajedno protiv srpskih logora u Bosni i Hercegovini, predsjednik Knesseta dr. Shevach Weiss našao se tamo kao predstavnik političkih struktura. Iskoristio je tu prigodu da veliča ono što je on nazvao 'blistavom poviješću srpskog naroda'. Kad su dva člana Knesseta, Dedi Zucker (iz socijal-liberalne stranke Meretz) i Rafael Ellul (laburist) pokušali potegnuti pitanje izraelskog odnosa prema balkanskom genocidu, doktor Weiss nije dopustio raspravu o tome. Ni on, a ni Ministarstvo vanjskih poslova, nisu raspolagali nikakvim informacijama o srpskim zločinima. A to je bilo u vrijeme kad su ti zločini punili stupce naslovnih stranica novina i u Izraelu i ostatku svijeta. Vladin sekretarijat je također izvršio pritisak kojim se željelo spriječiti raspravu o tom pitanju. Spomenuta dva člana Knesseta, kojima se pridružio Abd-al-Wahd Darawshe (iz Arapske demokratske stranke), uspjeli su poslije desetak dana uvrstiti to pitanje na dnevni red Knesseta, ali nisu postigli nijedan od svoja dva cilja. Ministar vanjskih poslova Peres priznao je da se zločini čine, ali je uporno odbijao identificirati njihove počinitelje i osuditi ih. Umjesto toga, objavio je posve neodređenu 'osudu'. Zapisnici s tih sjednica pokazuju kako se doktor Weiss poslužio svojim položajem predsjednika parlamenta da bi manipulirao raspravom i omogućio ministru vanjskih poslova da izbjegne odgovoriti na opetovana pitanja o izraelskim diplomatskim vezama sa Srbijom.

Ovo je ostalo službeno izraelsko stajalište. Vlada je odbijala uputiti makar i najblažu osudu na račun Srba zbog njihovih zlodjela. Premijer Rabin i ministar vanjskih poslova Peres othrvani su se svim pokušajima novinara, u Izraelu i inozemstvu, da ih na to privole. Sve što je izraelska vlada pristala učiniti bilo je izraziti žaljenje zbog tih događaja, kao da nisu bili posrijedi zločini nego elementarne nepogode ili, u najboljem slučaju, izreći potpuno apstraktne 'osude' upućene ni na čiju adresu posebno, čime se nije pravilo razliku između zločinca i žrtve. Evo jednog karakterističnog primjera: "Izrael očekuje da će val nasilja na teritoriju bivše Jugoslavije, koji je dosegnuo vrhunac užasnim masakrom na sarajevskoj tržnici, uskoro jenjati. Izrael izražava žaljenje zbog smrti nedužnih civila i nada se da će naponi koji se ulažu u rješenje tog sukoba na miran način uskoro uroditi plodom"⁷.

Upornim odbijanjem da učini nešto više od toga, vlada je zapravo jasno izrazila svoje mišljenje. Svrha moralne osude nije da isključivo, pa čak ni prvenstveno, utječe na ponašanje onih koje osuđujemo. Osuđujemo da bismo izrazili našu odanost vrijednostima koje se gazi, naše vjerovanje u prava koja se krši, naše pristajanje uz načela koja se ne poštuju. A činimo to i da bismo izrazili solidarnost sa žrtvama: ne samo zbog njihova stradanja nego i nepravde koja im je nanijeta. Jer, tko smo i što smo s moralnog stajališta, ne određuje se samo našim postupcima nego i načinom na koji reagiramo na

⁷ *Ha'aretz*, 7. veljače 1994.

tude postupke. Pa premda su i osuda i žaljenje reakcije na nešto nepoželjno, njihova funkcija ni u kojem slučaju nije ista. Žaljenje je primjereno u odnosu prema nekom nesretnom događaju, primjerice elementarnoj nepogodi. Osuda se ne odnosi na neki prirodni događaj, već na ljudski postupak. Osim toga, u njoj nije riječ o nesretnim posljedicama tog postupka, ona se odnosi na namjere i motive aktera, tj. na *moralni* aspekt određenog čina. Stoga žaljenje nikad nema težinu osude, niti je može zamijeniti. A kad umjesto da osudimo neki zločin, mi izrazimo puko žaljenje, time praktički kažemo da nije počinjen nikakav zločin. Kažemo da je ono što se dogodilo bio samo nesretan događaj, događaj koji je imalo za nekoga štetne posljedice. Žrtvi zločina neće biti teško razumjeti ovu poruku *moralnog* nijekanja i *moralne* ravnodušnosti.

Ovakva politika kojom se odbija osuditi ili imenovati krivca priskrbila je izraelskoj vladi puno pohvala srpskog lobija. Upornim pristajanjem uz tu politiku, izraelska je vlada službeno odobravalala aktivnosti pripadnika tog lobija koji su poricali da se vrši genocid. Oni nisu samo izražavali vlastita mišljenja, nego i vladinu verziju balkanskih događaja.

Tek u kasnoj fazi balkanskog sukoba u ovoj se politici dogodio pomak. Sredinom srpnja 1995., kad su genocid i 'etničko čišćenje' na Balkanu trajali već petu godinu, ministar vanjskih poslova Peres i premijer Rabin najzad su priznali da su počinitelji tih zlodjela ljudi i da su ti ljudi Srbi. Iz nekog razloga, obojica su odabrali prilično neuobičajene prigode da to učine. Peres se sastao s ministrima vanjskih poslova Egipta i Tunisa u Beču, i pridružio im se u izjavi kojom se 'osuđuje srpska agresija u Bosni'⁸. A pokojnog gospodina Rabina praktički je na to natjerao voditelj neke jordanske televizijske emisije o Bosni i Hercegovini koji je s njim razgovarao telefonom i zamolio ga da kaže kakvo je njegovo stajalište o toj temi. Ispostavilo se da je i Rabin tad osuđivao Srbe – barem za potrebe jordanskih televizijskih gledatelja.

Ali su izraelske vlade otišle puno dalje od puke podrške Srbima na ovaj ponešto neizravan način. Potkraj ljeta 1991., kad se srpski napad na Hrvatsku prilično zahuktao, a Srbija bila na dobrom putu da postane međunarodni izopćenik, izraelska je vlada odlučila uspostaviti sa Srbijom diplomatske odnose. Srbija je uskoro otvorila svoje veleposlanstvo u Tel Avivu. Imenovani veleposlanik bio je dr. Budimir Košutić, dotadašnji potpredsjednik vlade u Beogradu. Trebao je biti izabran za prvog predsjednika srpske 'republike' osnovane na okupiranim i 'etnički očišćenim' dijelovima Hrvatske, kad se zaključilo da bi mogao biti još korisniji za srpsku stvar kao srpski veleposlanik u Izraelu. No sankcije koje su Ujedinjeni narodi uveli Srbiji spriječile su da dr. Košutić preda vjerodajnice te da se u Beogradu otvori izraelsko veleposlanstvo. Ali to nije spriječilo srpsko veleposlanstvo, najprije pod vodstvom dr. Košutića, a potom otpravnik poslova da normalno funkcionira i intenzivno lobira i radi na odnosima s javnošću.

Kao rezultat izraelsko-arapskog sukoba te izraelskog neposluha u odnosu prema mnogim odlukama UN-a te regionalnoj i međunarodnoj javnosti, Izrael je duga razdoblja svojeg postojanja znao biti država-izopćenik. To je samo dodatno produbljivalo izolaciju Izraela, te njegov prezir prema stavu svjetske zajednice, a osobito UN-a. Ta se činjenica najčešće interpretirala kao još jedan dokaz moralne superiornosti Izraela u

⁸ Moshe Zak, "Bosnian Lessons for the Golan", *The Jerusalem Post*, 22. srpnja 1995.

odnosu prema neutemeljeno nesklonom i neizlječivo antisemitskom svijetu. Na političkoj razini, Izrael je često uspostavljao bliske veze s drugim izopćenim državama, npr. Južnoafričkom Republikom. Nositelji srpske promidžbe brzo su to iskoristili, i isticali su temu položaja međunarodnog izopćenja u svojim obraćanjima Izraelcima i Židovima. Nisu s time daleko dogurali što se tiče židovske dijaspe, ali je ta poruka pala na plodno tlo u Izraelu. Tako je Ori Orr, predsjedatelj Parlamentarnog povjerenstva za vanjske poslove i sigurnost izjavio prigodom svojeg posjeta Beogradu u srpnju 1994: "Mi imamo dobro pamćenje. Znamo kako je to živjeti pod sankcijama i bojkotom. (...) Svaka rezolucija Ujedinjenih naroda protiv nas bila je usvojena dvotrećinskom većinom. (...)" U nastavku je obećao da će Izrael i dalje pružati podršku Srbiji, uključujući i pomoć u poboljšanju njezina međunarodnog položaja⁹.

Sve u svemu, odnosi između dviju zemalja razvijali su se tako dobro da je sredinom ljeta 1994. američki potpredsjednik Al Gore pozvao izraelskog veleposlanika u Americi i upozorio Izrael da prekine s tom praksom¹⁰.

Nijedan prikaz izraelskog držanja ne bi bio potpun a da se ne spomene, barem kratko, pitanje opskrbljivanja Srbije oružjem (što je predstavljalo kršenje sankcija). Indikacije o tome su se gomilale iz različitih izvora na Balkanu, u Izraelu i drugdje, još od 1991. Novine iz različitih dijelova bivše Jugoslavije pisale su o tome više puta, a ni sami Srbi nisu nikad osjećali potrebu da to taje. Godine 1992., Dobrila Gajić-Glišić, tajnica u uredu srpskog ministarstva obrane, objavila je knjigu o novijoj povijesti srpske vojske. U njoj je opisala ugovor o prodaji oružja koji je s Izraelom sklopio Jezdimir Vasiljević, vodeći srpski bankar, poznat po bliskim vezama s predsjednikom Slobodanom Miloševićem: "Svakako jedan od najvećih poslova Jezdimir Vasiljević je završio u oktobru 1991. u Izraelu. U to vreme, iz razumljivih razloga, detalji o tom poslu s Jevrejima nisu objavljeni. Bio je to komplikovan i težak posao. Ipak je obavljen uspešno"¹¹.

Ova se transakcija odigrala u vrijeme kad su Srbi rušili Vukovar i počeli bombardirati Dubrovnik. Vasiljević je doputovao u Izrael u veljači 1993. i izjavio da će se dugo zadržati u toj zemlji. Čini se da se zadržao najmanje godinu dana.

Prema članku objavljenom u tjedniku *The European* 1993. godine, u kojem se navode zapadni obavještajni izvori, sarajevskim je Židovima 1992. iz potpuno okruženog grada bio dopušten odlazak zrakoplovima i u konvojima, kao dio dogovora o isporuci izraelskog oružja Srbima.¹²

Joel Weinberg, izraelski aktivist jedne međuvjerske humanitarne organizacije koji se upravo bio vratio iz Sarajeva, dao je 2. prosinca 1994. intervju za Drugi program izraelske televizije, u sklopu emisije "Sljedeće pitanje?" Ispričao je kako ga je jedan časnik UN-a zamolio da pogleda u ostatke minobacačke mine koja je eksplodirala na pisti

⁹ *Politika*, 18. srpnja 1994. David Sasson, izraelski veleposlanik u Srbiji, izražava slična prosrpska stajališta; vidi *NIN*, 17. siječnja 1997.; *Pogledi* (kragujevački tjednik), 25. lipnja 1997.

¹⁰ *Yediot Ahronot*, 19. srpnja 1994.

¹¹ Dobrila Gajić-Glišić, *Iz kabineta ministra vojnog* (Čačak: Marica i Tomo Spasojević, izdavači, 1992.), 23.

¹² Roger Faligot, "Mossad Helped Jews to Flee from Serbia", *The European*, 3-6. lipnja 1993.

sarajevskog aerodroma; časnik nije mogao pročitati neobična slova. Ispostavilo se da su bila hebrejska. Weinberg, koji je služio vojni rok u izraelskoj vojsci, lako je identificirao ostatke kao dio mine od 120 mm kojom se služi izraelsko topništvo. Posvjedočio je da je u rukama Srba vidio i izraelske strojnice Uzi.

Također 2. kolovoza 1995. izraelska je državna televizija u večernjem dnevniku javila da su "privatni izraelski trgovci oružjem" sklopili ugovor o prodaji američkih projektila Srbima. (U Izraelu, kao i drugdje, privatni trgovci oružjem moraju dobiti vladino dopuštenje. Izrael ima povijest vojne suradnje s rasističkim južnoafričkim režimom i vojnim diktaturama u Centralnoj i Južnoj Americi. U nju su ponekad bili uključeni privatni ili 'privatni' trgovci oružjem.)

S druge strane, također se mora spomenuti da je u dva navrata uz puno publiciteta, Izrael u Sarajevo poslao nešto lijekova i zavoja. Također se puno publiciteta dalo i dolasku u Izrael 83 bosanske izbjeglice u veljači 1993.. Yossi Sarid, u to vrijeme ministar za okoliš, koji je tu skupinu dočekao u ime vlade, upozorio ih je da se ta gesta ne smije shvatiti kao izraelsko priznanje Bosne i Hercegovine.

Pokušaj objašnjenja izraelskog držanja

Godinama su Izraelci, kao i svi ostali, bili svjedoci provođenja velikosrpske ideologije, ideologije etničke superiornosti, isključivosti i mržnje. Dobivali su informacije o tijeku srpskog rata teritorijalne ekspanzije čiji je cilj bio osigurati da svi Srbi žive u jednoj državi, te o zločinima počinjenim tijekom toga rata. Bili su svjedoci toga kako se velika i istodobno 'etnički homogena' Srbija rađa u etnički izrazito miješanoj europskoj regiji, na jedini način na koji se takav projekt može ostvariti u takvom okruženju: pomoću 'etničkog čišćenja' nesrpskog stanovništva. Saznali su što je to 'etničko čišćenje' kroz jezive detalje, djelomice provedeno genocidom, a djelomice masovnim progonom. Vidjeli su mnoge reportaže o metodama korištenim u tom masovnom protjerivanju nesrpskog življa: diskriminaciju, ponižavanje, otimanje imovine, terorizam i, naravno, direktno i brzo, organizirane "transporte", te koncentracijske logore.¹³ Naravno, srpski lobi u Izraelu dao je sve od sebe da bi to sve zaniijekao ili nekako objasnio. No izvješća su bila tako brojna, tako detaljna, tako dojmljiva i nastavila stizati tako dugo, da su bili rijetki oni koji su čista obraza mogli reći da nisu znali za njih.

Zašto u Izraelu ništa od ovoga nije uspjelo izazvati asocijacije koje je izazvalo gotovo svugdje drugdje: asocijacije na jednu drugu ideologiju rasne superiornosti, isključivosti i mržnje, na jedan drugi rat kojemu je cilj bio osigurati da svi pripadnici jedne nacije žive u istoj državi, također "velikoj" i "homogenoj", na neke druge "transporte" i

¹³ O Hrvatskoj, vidi Igor Primorac, "The War against Croatia: Salient Traits", *Journal of Croatian Studies*, 32/33 (1991./2.): 91-110; o Bosni i Hercegovini, vidi Norman Cigar, *Genocide in Bosnia: The Policy of "Ethnic Cleansing"* (College Station, TX: Texas A&M University Press, 1995.); o masovnim silovanjima, vidi Beverly Allen, *Rape Warfare: The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina and Croatia* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.); o logorima, vidi npr. Rezak Hukanović, *The Tenth Circle of Hell: A Memoir of Life in the Death Camps of Bosnia*, prijevod C. Londona i M. Ridjanovića (London: Little, Brown & Co., 1997.).

logore? Ili, ako i jest izazvalo takve asocijacije, zašto one nisu javno izražene na primjeren način? Zašto javnost nije izvršila pritisak na izraelske političare da promijene svoju prosrpsku politiku?¹⁴ Zašto izraelska vlada nije priznala i osudila ništa od svega toga? Što je još čudnije, zašto su se baš Izraelci (i izraelski političari i obični građani) odlučili pokazati razumijevanje i suosjećanje za počinitelje tih zločina i pružiti im političku podršku? Kako to da su neka srpska zlodjela čini se počinjena oružjem nabavljenim u Izraelu?

Ovo su teška pitanja i na njih nema kratkih i jednostavnih odgovora. Ali želim ponuditi barem djelomično objašnjenje ove neobične činjenice.

Sama ideja masovnog protjerivanja civila s područja koja je nečija vojska osvojila u ratu čini se moralno neoprostiva i zločinačka. I zaista je zločinačka: Povelja Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu navodi deportaciju civilnog pučanstva i kao ratni zločin i kao zločin protiv čovječnosti. U civiliziranom svijetu, ratovi bi se trebali voditi na civiliziran način. Kad je riječ o stanovništvu osvojenih područja, to znači da okupatorska vojska ne bi smjela napadati ili protjerivati civile, već ih mora zaštititi koliko je to u danim okolnostima moguće. Početna sveopća reakcija zgražanja i nevjerice nad onim što su "JNA" i četnici radili u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bili su posljedica spoznaje da se oni ne bore isključivo i jedino protiv oružanih snaga svojih neprijatelja. Zapravo, oni su se primarno, namjerno i sustavno, okomili na civilno stanovništvo te bi, nakon što bi osvojili njihove gradove i sela, ubijali i protjerivali nesrpsko stanovništvo, a njihove domove i imovinu davali srpskim doseljenicima ili ih sravnili sa zemljom, uklanjajući sve tragove stoljeća hrvatske i muslimanske povijesti i kulture, te čak i mijenjajući nazive gradova i sela kako bi bili sigurni da se u budućnosti nitko neće sjećati njihovih bivših stanovnika. Ovo je izazvalo silno zgražanje jer se općenito pretpostavljalo da je takvo što nezamislivo nakon Nürnberga.

Ova reakcija zgražanja i nevjerice nije bila tipična za Izrael. Vjerujem da se to, barem djelomice, može objasniti poviješću samog Izraela.

Jedan od rezultata izraelsko-arapskog rata 1948./49. bilo je stvaranje problema palestinskih izbjeglica koji tu regiju odonda muči, i čije se rješenje još ne nazire. Ta je tema uvijek bila krajnje prijeporna, ali se danas više ne može bezuvjetno prihvatiti ustaljenu izraelsku verziju prema kojoj je Izrael u toj stvari bio bez mrlje na savjesti dok sva odgovornost za ono što se dogodilo leži na samim Palestincima i/ili drugim Arapima. Kako je pokazao izraelski povjesničar Benny Morris, ideja 'selenja' najvećeg dijela Palestinaca, milom ili silom, bila je široko prihvaćena među Židovima koji su živjeli u Palestini tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća; 'selenje' se 'smatralo najvažnijom metodom osiguranja stabilnosti i "židovskog karaktera" buduće židovske države¹⁵. "Moramo protjerati Arape i zauzeti njihovo mjesto", pisao je Ben-Gurion svome

¹⁴ Ovdje treba spomenuti dvije iznimke. Lapid (Luč) – mala nevladina organizacija za obrazovanje javnosti o holokaustu – organizirala je male demonstracije ispred srpskog veleposlanstva u Tel Avivu, zajedno s mladeži stranke Mapam (socijalisti). A jeruzalemska Udruga građana za Bosnu – mala grupa studenata Hebrejskog sveučilišta – organizirala je nekoliko javnih rasprava. Ništa od ovoga nije se posebno dojmilo ni vlade ni javnosti.

¹⁵ Benny Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987.), 25.

sinu Amosu 5. listopada 1937. "Podržavam prisilno selenje. Ne vidim u njemu ništa nemoralno", rekao je on na sastanku Izvršnog odbora Židovske agencije 12. lipnja 1938.¹⁶ "Nema druge nego premjestiti Arape odavde u susjedne zemlje, sve ih preseliti, osim možda (Arapa) iz Betlehema, Nazareta i starog Jeruzalema. Ne smije se ostaviti nijedno selo, nijedno (beduinsko) pleme," zapisao je u svoj dnevnik 30. prosinca 1940. Yosef Weitz, visoki dužnosnik Židovskog nacionalnog fonda.¹⁷

Glavna je teza uvriježene izraelske verzije kako je Arapsko visoko povjerenstvo preko radija naložilo Palestincima da napuste svoje gradova i sela. Glavna teza uvriježene arapske verzije pak jest kako je palestinski eksodus bio rezultat sustavne provedbe židovskog plana protjerivanja Palestinaca. Nijedna tvrdnja nikad nije dokazana. Kako Morris vrlo temeljito pokazuje, eksodus je bio posljedica nekoliko činitelja: protjerivanja od strane židovske vojske, straha od židovskog napada ili od toga da će ih zahvatiti ratni vjor, psihološkog rata koji je vodila židovska vojska s ciljem da se Palestince natjera u bijeg, naređenja da napuste svoje domove koje su izdavali lokalni arapski vođe, te dojava o padu susjednih palestinskih gradova i sela u židovske ruke ili eksodusa iz njih. Relativna ukupna važnost tih uzroka ne može se točno odrediti. No ono što se može odrediti jest da je u prvoj polovici rata "ako je židovski napad izravno ili neizravno najvećim dijelom potaknuo arapski eksodus ... mali, ali važan dio toga bijega bio prouzročen izravnim židovskim naređenjima o izgonu izdanima nakon osvajanja nekog mjesta, te trikovima židovskog psihološkog ratovanja ... usmjerenim na to da strahom natjeraju stanovnike na odlazak. (...) Također, bila je standardna praksa židovskih oružanih snaga da skupe i protjeraju preostale žitelje iz mjesta koja su njihovi stanovnici već uglavnom napustili..."¹⁸

O toj se temi nikad nije raspravljalo u najvišim političkim i vojnim tijelima, ali se "podrazumijevalo" da, i zbog vojnih i zbog političkih razloga, "što manje Arapa ostane u židovskoj državi to bolje"¹⁹. U drugoj fazi rata, "unutar izraelske vojske jačala je spremnost za protjerivanje" i to je razdoblje zaista i obilježeno "puno većim brojem protjeranih i ... većom brutalnošću prema arapskim civilima nego u prvoj polovici rata"²⁰.

Rat je završio tako da se između 600.000 i 760.000 Palestinaca našlo u izbjegličkim logorima s druge strane izraelskih granica. Njihova je sudbina bila zapečaćena već 1948. i 1949., kad se Izrael pobrinuo da se oni nikad ne vrate "postupnim uništavanjem napuštenih arapskih sela, obrađivanjem i/ili uništavanjem arapskih oranica te dodjelom arapske zemlje židovskim naseljima, izgradnjom novih naselja na napuštenom zemljištu i u napuštenim naseljima, te naseljavanjem židovskih kolonista u prazne arapske kuće u

¹⁶ Ibid., 25, 27.

¹⁷ Ibid., 27.

¹⁸ Ibid., 287-288.

¹⁹ Ibid., 289.

²⁰ Ibid., 293.

unutrašnjosti zemlje i gradskim četvrtima. Sve skupa (takvom politikom) osiguralo se da se izbjeglice neće imati kamo ili u što vratiti"²¹.

Za vrijeme rata i neposredno poslije njega, nekih 350 arapskih sela i gradova očišćeno je od stanovnika i nakon toga uništeno. Većina tog razaranja "bila je posljedica vandalizma i pljačke, te njihova namjernog rušenja, eksplozivom, buldožerima, a povremeno i ručnim alatom, od strane pripadnika židovskih oružanih snaga ili susjednih židovskih naselja u danima, tjednima i mjesecima nakon njihovih osvajanja"²².

Posljednjih godina, ideju "selenja" zagovara ultradesničarska stranka Moledet (Domovina) kao rješenje za područja osvojena 1967. Druge je stranke nisu prigrlile, a neke su je proglasile neprihvatljivom. No zanimljivo je da je jedan umjereni politički komentator nedavno objavio nekoliko članaka u kojima zagovara tu ideju kao "puno pametniju i humaniju" od bilo koje alternative. U jednom od njih, on prikazuje tu postavku kao pouku "jugoslavenskog primjera"²³.

S druge strane, nijedan istaknuti izraelski političar ili iole značajnija politička stranka nikad nije ozbiljnije razmišljala o mogućnosti poništenja, djelomičnog ili potpunog, rezultata "selenja" iz 1948./49. 'Izraelska se vlada uporno oglašuje na sve rezolucije UN-a u kojima se govori o pravu povratka izbjeglih i prognanih.'²⁴

Ne želim povući blisku povijesnu paralelu ili staviti znak jednakosti između pretvaranja većine Palestinaca koji su živjeli unutar granica Izraela 1949. godine u izbjeglice i prognanike i srpskog "etničkog čišćenja" velikih dijelova Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Razlike su očite, ponajprije u činjenici da je "etničko čišćenje" djelomice provedeno pomoću genocida, dok se potkraj četrdesetih godina 20. stoljeća u Palestini/Iz-

²¹ Ibid., 155.

²² Ibid., 156.

²³ Yosef Goell, u *The Jerusalem Post*, 10. studenoga 1994.; 21. studenoga 1994.; 11. kolovoza 1995.

²⁴ Na ovo bi pristaše uobičajenog izraelskog stajališta o problemu palestinskih izbjeglica vjerojatno imale dvije primjedbe.

(1) Godine 1948./49. novostvorenu izraelsku državu napali su njezini arapski susjedi i palestinske milicije, i ona je morala voditi obrambeni rat. Ono što se dogodilo Palestincima mora se promatrati u tom kontekstu. – Ovo je točno, ali irelevantno. I zapadna moralna tradicija i međunarodno pravo prave razliku između moralnosti i zakonitosti odluke da se povede rat (*jus ad bellum*) i moralnosti i zakonitosti postupaka tijekom rata (*jus in bello*). Neka država može voditi rat čiji je cilj pravedan, ali to joj ne daje pravo da se bori bilo kako. Još uvijek je vezana ograničenjima glede metoda borbe, ciljeva koje smije napadati, imuniteta civila, itd. koji čine *jus in bello*. Napadi na civilno pučanstvo, otkimanje njihove imovine ili protjerivanje, nisu nimalo manje moralno neprihvatljivi i ništa manje ratni zločini kad ih vrši strana čiji je ratni cilj pravedan nego kad ih vrši strana čiji ratni cilj nije pravedan.

(2) Tijekom rata 1948./49. i u godinama poslije njega, Izrael je prihvatio i apsorbirao židovske doseljenike iz mnogih arapskih zemalja. Njihov se broj može usporediti s onim palestinskih izbjeglica i prognanika. Štoviše, mnogi od njih bježali su od diskriminacije i progona od strane većinskog arapskog stanovništva u zemljama u kojima su živjeli. I neki od njih smješteni su u kućama koje su odbjegli Palestinci napustili. – I ovo je točno, ali irelevantno. Dvije nepravde ne čine pravdu. A Palestince se može smatrati odgovornima za nepravde kojima su Iračani ili Marokanci izložili svoje židovske manjine jedino ako ih se najprije podvede pod opći naziv "Arapa", a onda se primijeni shvaćanje kolektivne biološke odgovornosti opisano u Prvom odjeljku, koje su u ovom stoljeću prihvatili jedino nacisti i zagovornici *Velike* Srbije.

raelu nije dogodilo ništa slično. Želim reći sljedeće. Prvo, država Izrael osnovana je po cijeni, između ostalog, razvlašćivanja većine njezinih palestinskih starosjedilaca i njihova pretvaranja u izbjeglice i prognanike. Drugo, njezino trajno postojanje u sadašnjem obliku, kao *židovske* države temelji se na sprječavanju povratka tih izbjeglica i prognanika i njihovih potomaka u svoju domovinu. Ove dvije činjenice, dobro poznate svakom Izraelcu, mogu barem djelomično objasniti izostanak zgražanja i protesta u Izraelu prema uspostavi *Velike* i istodobno "etnički homogene" Srbije, pa čak i izraelskog razumijevanja, suosjećanja i podrške za Srbe: naravno, ne za sve metode kojima su se Srbi služili u ostvarivanju svoga, ali barem za sam cilj.

No ovdje je nužna jedna napomena. Možda nije točno reći kako su ove dvije činjenice vezane uz palestinske izbjeglice dobro poznate svakom Izraelcu, premda se meni one čine bjelodanima, a mislim da bi trebale biti očite svakome tko živi u toj zemlji. Tá u Izraelu se još može vidjeti dovoljno ruševina palestinskih sela, džamija i groblja, a dovoljan broj urbanih Izraelaca i dan danas živi u velikim obiteljskim kućama koje oni sami zovu 'arapskim vilama'. No ne smije se podcijeniti ljudske sposobnosti ignoriranja, potiskivanja ili nijekanja neugodnih činjenica. A izraelski povjesničari, prosvjetni radnici, političari i mediji desetljećima ignoriraju razvlašćivanje i iskorjenjivanje autohtonog palestinskog stanovništva, tako da su oni gotovo izbrisani iz kolektivnog nacionalnog sjećanja i javnog diskursa.²⁵ Kao što je napisao izraelski novinar Gideon Levy, "naraštaji Izraelaca odgojeni su da vjeruju u pravičnost cionizma a potpuno ignoriraju pravičnost druge strane. (...) Većina Izraelaca odgojena je na mitskoj laži da je 'narod bez zemlje došao u zemlju bez naroda'."²⁶

Stoga je veza između problema palestinskih izbjeglica i izraelske reakcije na rat na Balkanu vjerojatno složenija. Ona možda nije posljedica poznavanja određenih činjenica o povijesti vlastite zemlje, njihova bezuvjetnog prihvaćanja i izvlačenja primjerenih zaključaka vezanih uz sadašnje događaje u drugom dijelu svijeta. U mnogim slučajevima, zapravo u većini njih, vjerojatno je riječ o kolektivnom potiskivanju i nijekanju dijela izraelske prošlosti i nespremnosti ili nemogućnosti da se reagira na stanovite sadašnje događaje jer bi to najvjerojatnije oživjelo duhove potisnute i zanijekane prošlosti.

U zaključku bih htio istaknuti da "preseljenje" Palestinaca iz 1948./49. i njegove reperkusije na povijest i Izraela i Palestine spominjem samo kao važan *dio* objašnjenja izraelske reakcije na rat na Balkanu. Obuhvatnije bi objašnjenje naravno moralo uključiti i druge činitelje. Jedan je duboka sumnjičavost, zapravo i doza netrpeljivosti, prema islamu i muslimanima općenito, koja obilježava i izraelsku političku elitu i velike dijelove izraelskog društva. Ovo je razlog da je Izrael tako lako povjerovao beogradskoj propagandi koja tvrdi da bošnjački Muslimani žele stvoriti fundamentalističku islamsku državu, da su povezani s raznim islamskim zemljama, i slično. (Ovo, naravno, ne može objasniti prosrpsku politiku Izraela glede rata u Hrvatskoj.) Na drugoj razini, trebalo bi se uzeti u obzir karakteristično izraelsko shvaćanje prirode i moralnih, političkih i

²⁵ Važna iznimka su izraelski "novi povjesničari". Ali oni su posve nova pojava i dosad su slabo utjecali na način na koji izraelsko društvo doživljava sebe i svoju povijest.

²⁶ Gideon Levy, "Higia hazman lesaper" [Vrijeme je da se kaže], *Ha'aretz*, 25. svibnja 1997. Vidi i njegov članak "Eimat hashiva" [Strah od povratka], *Ha'aretz*, 17. kolovoza 1997.

odgojnih implikacija holokausta. U inozemstvu – a to obuhvaća i židovsku dijasporu – pouke holokausta shvaćaju se ponajprije s univerzalnog, ljudskog aspekta. U Izraelu nasuprot tome, dominantno je tumačenje izrazito etnocentrično, pravi se oštra razlika između holokausta i pukog genocida. Ali te teme ostavljam za drugu priliku.

Prevela

Božica Jakovlev

Igor Primorac

*"TRANSFER" AND "ETHNIC CLEANSING": ISRAEL AND THE WAR
IN THE BALKANS*

Summary

All Israeli governments since the beginning of the break-up of Yugoslavia have adopted a consistently pro-Serbian stand. Israeli public opinion has failed to respond to Serbian atrocities in a way comparable to the response in many other countries. The author argues that an important part of the explanation of this remarkable state of affairs, which puts Israel at odds with most of the western world and the Jewish diaspora, is to be found in Israel's history. Israel was set up at the price of turning the larger part of native Palestinian population into expellees or refugees. Its continued existence as an ethnic, Jewish state is predicated on not admitting the exiled Palestinians back. Collective repression and denial of these facts help explain the unwillingness or inability of Israeli society and its political establishment to condemn the Serbs' war of expansion and "ethnic cleansing". (An English version of the paper is to be published in *Mediterranean Politics*).

Summary translated by the author